

Hannibal Schested), dvs. i skarp konkurrence med og modstrid mod den enevoldstilbøjelige kongemagt. Generelt burde det således være nævnt, at en hovedbaggrund for rådets modstand mod den danske kongemagts aktive Tysklandspolitik var, at denne, hvis den lykkedes, ville give kongen langt større råderum end hidtil over udenrigspolitikken udformning og retningslinier på bekostning af rigsrådets, hvilket også ville føre til en mindskelse af rådets magt indadtil over for kongemagten. Det ville nok så godt som det lidet sigende »im Grunde gennemmen« (s. 62) forklare de danske rådsesandters ringe interesse for Bremen i Brömsebro. Christian IVs svigtende støtte til Frederik i hans sidste år i den Bremen-sag, som han i 1621 kaldte »det kæreste, mig i verden er« (Egh. Br. I s. 213), bliver også mere forklarlig, hvis den ses ud fra magtkampen konge-råd. Christian IVs hele aggressive udenrigspolitik over for Sverige havde nemlig spillet fallit med nederlaget i Thorstensson-krigen, hvorfor kongen siden var nødt til at tage langt større hensyn til rådets defensive linie i udenrigspolitikken end hidtil, ikke mindst hvad angår den Bremen-politik, som rådet aldrig havde kunnet døje.

Kort sagt, bogen ville have vundet i dybde, hvis forf. havde været mindre i pagt med den mere traditionelle historieforskning med dens større vægt på selve det ydre begivenhedsforløb, mere i pagt med den moderne politologiske forskning med dens større vægt på selve beslutningstagningen (the decision-making process).

Disse kritiske bemærkninger skal dog ikke fordunkle, at forf. inden for sine rammer har skrevet en grundig bog, der ikke mindst giver god be-

sked om Frederiks politik og de retlige problemer i forbindelse med stiftets omtumlede skæbne. Forf. har ligeledes i det hele benyttet sine kilder varsomt og kritisk og er vel orienteret i litteraturen. Endelig fortjener det at nævnes, at han i et langt exkurs (s. 224-48) er kommet til en utvivlsomt rigtigere vurdering af Dietrich Reinkingks statstanker end den herskende og således argumenterer for, at disse i højere grad end hidtil troet svarer til grundtankerne i Kongeloven.

Leo Tandrup

J. O. Bro-Jørgensen: Heinrich Carl Schimmelmänn, en studie i skatmesterens fortid. (Fremad, 1970). 252 s.

Forhenværende arkivar ved Rigsarkivet, J. O. Bro-Jørgensen, har med dette arbejde ønsket at kaste lys over den del af H. C. Schimmelmännns liv og virke, der ligger forud for dennes indtræden i dansk tjeneste i begyndelsen af 1760'erne.

Fremstillingen bygger på et ganske omfattende arkivalisk materiale, hvis geografiske spredning på udmærket vis illustrerer Schimmelmännns vidtstrakte virkefelt.

Et kort, indledende kapitel om Schimmelmännns første fremtræden – hvori Bro-Jørgensen navnlig koncentrerer sig om at sandsynliggøre, at Schimmelmännns første (og i øvrigt mislykkede) forsøg i forretningsverdenen fandt sted i Hamburg – fører frem til bogens hovedafsnit, hvor kildematerialet flyder rigeligere.

Omkring 1750 optræder Schimmelmänn i kompagniskab med en vis Joseph Bolza, der allerede fra begyndelsen af 1740'erne havde været travlt optaget af at udnytte de fremragende

spekulationsmuligheder i Sachsen, hvor bortforpagtning af statsindtægter nåede et højdepunkt under første-minister von Brühl. Det kom for Schimmelmänn til at dreje sig dels om forpagtning af accise dels om regulær spekulation i sachsiske statsobligationer.

Den preussiske invasion i Sachsen i 1756 åbnede uanede muligheder for acciseråd Schimmelmänn, der ikke veg tilbage for at stille sin viden om de økonomiske forhold i Sachsen til rådighed for Frederik II's feltkrigskommissariat. Fra september 1756 leverede han korn til den preussiske hær i Sachsen. At fortjenesten ved disse transaktioner ikke har været ringe ses tydeligt af den ganske pæne difference mellem Schimmelmännns opkøbspriser og kommissariatets godtgørelsespriser.

Bro-Jørgensen redegør på udmærket vis for, hvorledes Schimmelmänn bestandigt spillede på flere heste, således i spørgsmålet om overtagelse af porcelænslagrene og forpagtning af fabrikken i Meissen, hvor Bro-Jørgensen finder det sandsynligt, at Schimmelmänn gik Sachsens ærinde.

Det var vigtigt for den nyudnævnte preussiske geheimeråd ikke at bryde broer af bag sig, for i hans metier kunne man aldrig vide, hvornår man fik brug for at vende tilbage; Bro-Jørgensen fremhæver Schimmelmännns brev til von Brühl af 26. oktober 1756 som et forsvar for hans samarbejde med preusserne (s. 47), men det burde nok være understreget, at meningen *ikke* var at forsøge at føre von Brühl bag lyset (et sådant forsøg ville også være dømt til at mislykkes, da Schimmelmänn og von Brühl i mange henseender var to alen ud af ét stykke); meningen var derimod at give von Brühl materiale i hænde, så han kunne rehabilitere

Schimmelmänn over for sine omgivelser (først og fremmest kongen) og dermed holde vejen for et evt. senere samarbejde med Schimmelmänn åben.

Efter at Schimmelmänn i 1757 havde forlagt residensen til Hamburg, kastede han sig for alvor ind i mønt- og vekselspekulationer. Bro-Jørgensen gennemgår Schimmelmännns forbindelse med møntstederne i Preussen, Sachsen, de mecklenburgske stater og Plön og illustrerer herigennem den ulykkelige udvikling i møntforholdene i Tyskland (således f. eks. fra en 14-daler-møntfod i 1755–56 til en 41-daler-møntfod i 1761). Særlig vigtig til belysning af disse forhold er den omfattende korrespondance mellem Schimmelmänn (der dækker sig bag sin bogholder Lehmanns navn) og hans betroede medarbejder, Gottlob Loeser. Der stod store summer på spil: dresdner-møntens regnskaber for 1758–59 (godt et år) viser, at der i denne periode udmøntedes ikke mindre end 8 mio. daler, men nok så tankevækkende er det, at møntfoden i samme tidsrum gled fra godt 19 daler til godt 25 daler.

Medens Schimmelmänn tjente godt på sine transaktioner med de sachsiske og preussiske møntsteder, gik det knap så glat i Schwerin og Neustrelitz; der var efterhånden mange om budet, og Bro-Jørgensen påviser da også, at Schimmelmänn ofte havde vanskeligheder både med at skaffe sølv (oftest lødige mønter) og med at få de underlødige mønter indvekslet.

En særlig interesse knytter der sig naturligvis til udmøntningen i Plön; også her arbejdede Schimmelmänn med stråmænd (i dette tilfælde 2 Hamburg-købmænd). Her etablerede Schimmelmänn endnu en forbindelse til Danmark (allerede i begyndelsen

af 1759 havde han købt godset Ahrensburg i Holsten), og denne kontakt viste sig på længere sigt mere betydningsfuld end selve mønten, der allerede i 1762 indstillede virksomheden. Bro-Jørgensen fremsætter i øvrigt den interessante hypotese (s. 187), at Schimmelmänn lod sig bestikke af de preussiske møntjøder til at stoppe udmøntningen i 2 måneder i 1762; holder denne hypotese, står vi atter over for et glimrende eksempel på Schimmelmännns evne til at spille på flere heste.

Man må med Bro-Jørgensen beklage, at kun en ringe del af Schimmelmännns regnskabsmateriale er bevaret. Interessen samler sig derfor naturligt om den såkaldte »Generalbalance« pr. ultimo 1760 (Ahrensburgarkivet) på knap 3,5 mio. mark banco (knap 3 mio. egenkapital). Bro-Jørgensen afslører ved sin gennemgang af balancens debet- og creditsider, at Schimmelmänn har haft en hel gruppe af preussiske embedsmænd som klienter (dvs. han har forvaltet deres indskud). En vekselpordefølge på knap 1,5 mio. mark giver ligeledes et fingerpeg om virksomhedens omfang.

Det blev som bekendt den danske regering, der gik af med sejren i kapløbet med Frederik II og von Brühl om den eftertragtede finanstrøldmands bistand; men man strakte sig også langt: Schimmelmänn blev både generalkommerceintendant og minister i Hamburg!

Bro-Jørgensen er tilbageholdende med at give en samlet vurdering af Schimmelmänn. Alligevel får man ved gennemlæsningen af bogen et ganske tydeligt billede af ham, navnlig gennem korrespondancen med Loeser. Forretningsmanden Schimmelmänn fremtræder her som en rolig, nøgtern organisator med et forbløffende overblik og som en over-

ordentlig aktiv og initiativrig mand.

Bro-Jørgensen's bog er velskrevet – til tider ganske spændende. De talrige henvisninger til arkivalier og litteratur er relevant anbragt som fodnoter, der gør det let for læseren at følge forfatterens arbejde med kilde-materialet. Bogen afsluttes med et dækkende personregister og en forkortelsesliste.

P. C. Willemoes Jørgensen

Axel Steensberg (red.): Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede. 1620–1720 (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck). 762 s.

I sit berømte og værdige svar på Dietrich Schäfers kritik fra 1888 og 91 skrev Troels-Lund bl. a. (»Om Kulturhistorie« 1894): »... Thi meningen er jo ikke at skaffe os også fortidens virkelighedsmasse på halsen, som om vi ikke havde nok i vor egen tids. Var det så, ville vi simpelthen kvæles under den uhyre bunke enkeltheder, der væltedes ud over os. Vi samler dem til et billede, danner en ideal verden, hvor vi, efter bedste evne sandheden tro, lader det forbigangne gentage sig, men på en ny måde, med forkortede linier mellem årsag og virkning, med det efter vor mening væsentlige i så klart et lys, som det måske aldrig viste sig for samtiden«.

Det er svært ikke at føle sig i al fald en lille smule kvalt af et værk som sidste del af Steensbergs fortsættelse af Troels-Lunds »Dagligt Liv« (i tidsfølgen første del) – som også af Troels-Lunds eget værk i øvrigt. Her er meget med. Alle sider af hundred-årets samfundsliv synes dækket – og dermed altså også de væsentlige sider. De betragtes klarere og forstås bedre, end samtiden kunne gøre det. Foran-